

בזכות פוליטיקת המונים חדשה

דני פילק

תפקידו של העם בדמוקרטיה הליברלית הייצוגית, כפי שזו התגבשה לאחר מלחמת העולם השנייה, מסתכם לכדי הבחירה איזו מבין האליטות הקיימות תשלוט בקהילה הפוליטית. הפתרון הראוי למשבר הפוקד כיום את הליברליזם הוא הרחבת הדמוקרטיה על פי משמעותה המקורית - שלטון העם - באמצעות הגברת נוכחות ההמונים בזירה הציבורית. למעשה, שיטת ממשל כזאת קיימת כבר במסורת של החשיבה הפוליטית המערבית

אוגוסט 2018

שורה של אירועים בלתי צפויים שהתרחשו בשנה וחצי האחרונות במערב עוררו פניקה עזה באמצעי התקשורת, במוסדות האקדמיה ובמכוני המחקר. משאל העם על הברקזיט בבריטניה, ניצחונו של טראמפ בבחירות בארה"ב והתחזקותו של הימין הרדיקלי הפופוליסטי במדינות אירופיות רבות – כל אלה יצרו תגובת חרדה מפני גל הפופוליזם ששוטף את העולם ומאיים על סדר היום הדמוקרטי-ליברלי.

תגובת הפניקה הזו, שנרגעה במקצת עם תוצאות הבחירות בהולנד וצרפת, היא ביטוי עכשווי של תופעה עתיקת ימים: הפחד מנוכחות ההמונים בזירה הציבורית. אחד המאפיינים המרכזיים של תגובת הפניקה היה השתוממות עמוקה: "איך הם יכולים להצביע כך?"; "איך הם לא מבינים?"; "האנשים האלה אינם רציונליים".

תגובות אלו אינן חדשות. הדמוקרטיה – שיטת הממשל המבוססת על נוכחות ההמונים בזירה הציבורית, וגרוע מכך, שיתופם הישיר או העקיף של ההמונים בתהליך קבלת ההחלטות והחקיקה – עוררה מראשיתה התנגדות ובוז. כבר במאה החמישית לפנה"ס הציג "האבירים", מחזהו של אריסטופנס, את העם כשוטה וכשיכור שקל לרמותו. כבר אז החלה שרשרת ארוכה, בת יותר מאלפיים שנה, של הגות וספרות שבמרכזה הסלידה והפחד מההמונים.

כך הם הדברים עד ימינו אנו. שתי האידיאולוגיות המרכזיות של המודרניות – הסוציאליזם והליברליזם – מבוססות על ניסיון מתמיד "לאלף" את ההמונים.

מרקסיסטים מכל הספקטרום – בין שמדובר במנהיג מהפכת 1917 ולדימיר לנין, בתיאורטיקן הסוציאל-דמוקרטי קרל קאוטסקי או באנשי אסכולת פרנקפורט – ביקשו לבסס את ניתוחיהם ואת האסטרטגיות הפוליטיות שלהם על ההנחה שהמעמדות העממיים מתקשים באופן אינהרנטי להבין את המציאות ולפעול "נכון".

מבחינה זו, הדמוקרטיה הליברלית הייצוגית אינה טובה יותר. המבנה המוסדי שלה מבוסס, במובנים רבים, על ניסיון מתמיד להגביל את יכולתם של ההמונים לקחת חלק פעיל בניהול העניינים המשותפים לקהילה הפוליטית. ג'יימס מדיסון – מהאבות המייסדים של ארצות הברית שהיה דמות מרכזית בעיצוב החוקה האמריקאית ומקור השראה מרכזי של הדמוקרטיה הליברלית הפרוצדורלית – כתב שיתרונו של השלטון באמריקה על פני הרפובליקות של ימי קדם הוא "ההדרה המוחלטת של העם כגוף קולקטיבי מהשלטון". את הדברים האלה הוא ניסח לא במאמר זניח או נשכח אלא בכתבי הפדרליסט – קובץ המאמרים שתרם תרומה מכוננת למחשבה הפוליטית האמריקאית הממסדית.

מאז ועד היום, המבנה של הדמוקרטיה הליברלית הייצוגית – שיותר מכול היא פוחדת מ"רודנות הרוב" – מיועד להרחקת העם, כקולקטיב, מכל יכולת שלטונית. למעשה, הדמוקרטיה הליברלית הייצוגית שהתגבשה לאחר מלחמת העולם השנייה תואמת לתפיסת הדמוקרטיה שניסח הכלכלן ואיש מדע המדינה יוסף שומפטר: שיטת משטר שבה תפקידו של העם מסתכם בכך שאחת לכמה שנים עליו לבחור איזו אליטה מבין האליטות הקיימות תשלוט בקהילה הפוליטית. הרעיון הדמוקרטי המקורי של קולקטיב ששולט על עצמו, כלומר דמוקרטיה במובן המילולי שלה – שלטון העם – נדחק לשוליים.

הרחקת העם מהשלטון החמירה אף יותר בעידן הגלובליזציה הניאו-ליברלית, תקופה שבה תחומים שלמים של החיים הכלכליים המשפיעים על כולנו הוצאו מפיקוח דמוקרטי והועברו לשלטון השוק או לשלטון טכנוקרטי, שלטון המומחים. תהליך ההפרטה רחב ההיקף שהתרחש במדינות רבות בעולם הביא לכך ששיקולי רווחיות החליפו שיקולים דמוקרטיים. כך למשל, התפיסה הניאו-ליברלית שלפיה על הבנק המרכזי להיות "עצמאי" הובילה להעברתו של מוסד מרכזי זה, השולט על המערכת המוניטרית ומפקח עליה, לידיהם של "אנשי מקצוע", ללא כל מעורבות או פיקוח של נציגי העם. תהליכים אלו, המצמצמים את הדמוקרטיה במובן של שלטון העם, מחוזקים כיום על ידי מגמות של משפיזציה, כלומר העברה של יותר ויותר תחומים מזירת המאבק הפוליטי אל הזירה המשפטית, בין היתר כתגובת-נגד לתהליכים פופוליסטיים שנתפסים כמאיימים על יסודות הדמוקרטיה הליברלית.

מתח מובנה

אין זה מקרה שהפופוליזם מלווה את הדמוקרטיה הליברלית כצל. הסיבה לכך, כפי שטוענת התיאורטיקנית הפוליטית מרגרט קנובן, היא שבדמוקרטיה יש מתח מובנה: מצד אחד, הדמוקרטיה הליברלית היא בעלת יסוד אליטיסטי, שכן היא נתפסת כגישה פרגמטית ופרוצדורלית עם מנגנונים

אנטי-רובניים רבים שמטרתם, לכאורה, היא להגן על מיעוטים ועל המבנה הדמוקרטי עצמו מפני עריצות הרוב. מצד שני, הדמוקרטיה היא בעלת יסוד עממי מובהק מכיוון שהיא מבטיחה להמונים שלטון עצמי, כך שהאזרחים לא יהיו כפופים לחוקים שלא היה להם חלק בחקיקתם.

אלא שההבטחה לשלטון עצמי אינה ממומשת בדמוקרטיה הליברלית הייצוגית. המתח בין הקוטב האליטיסטי של הדמוקרטיה הליברלית ובין הקוטב העממי שלה מוכרע כמעט תמיד לטובת הקוטב הראשון, הפרוצדורלי, המתגונן. מול הקריסה הזאת של ההבטחה לשלטון עצמי, המהותית כל כך לדמוקרטיה, הפופוליזם – לפי הגדרתו של החוקר הבלגי קאס מודה – יוצא נגד הגרעין האליטיסטי של הדמוקרטיה הליברלית, ומבקש לממש את ההבטחה הדמוקרטית עצמה, שלפיה העם הריבון שולט על עצמו. במובן זה, הגל הפופוליסטי הנוכחי הוא בעיקרו תגובה למשבר ייצוגי עמוק הפוקד את הגרסה הניאו-ליברלית של הדמוקרטיה הייצוגית, שכאמור הרחיקה עוד יותר את העם מהשלטון כשהעבירה תחומי עשייה רבים לידי גורמים מקצועיים המשחררים מפיקוח דמוקרטי והכפיפה את הממשלות שנבחרו באופן דמוקרטי לשליטתם של "כוחות השוק".

מיהו העם שהתנועות הפופוליסטיות מבקשות לייצג? תנועות פופוליסטיות מכילות מדגישות בעיקר את הגדרת העם כ"עם הפשוט", ההמון, המנוגד לאליטות הכוח. לעומת זאת, תנועות פופוליסטיות מדירות מדגישות את היותו של העם קבוצה אתנו-תרבותית ייחודית המכוננת את עצמה גם מול מיעוטים, זרים ומהגרים ומול האליטות הנתפסות כתומכות בקבוצות המיעוט.

העמקת דפוסיה של הדמוקרטיה הליברלית האליטיסטית – כפי שסימן למשל ניצחוננו של מקרון בצרפת – רק תעמיק את התגובה הפופוליסטית, המדירה והמכילה כאחד. הפתרון האמיתי היחיד למשבר הייצוגי הוא הרחבת הדמוקרטיה במשמעותה המקורית, כלומר הגברת נוכחות ההמונים בזירה הציבורית ובשלטון, כך שיינתן ביטוי ממשלי ראוי לפופוליזם מכיל על חשבון הפופוליזם המדיר.

אין ספק שהשתתפות ההמונים במרחב הציבורי טומנת בחובה סיכונים. אך ראשית, כדאי להיזכר בטיעונו של מקיאווולי, ששלטוןן של האליטות תמיד מסוכן יותר מזה של העם, שכן האליטות הן תאבות שליטה ואילו העם בסך הכול רוצה שלא ישתלטו עליו. שנית, הסיכון אמנם קיים, אך אין פוליטיקה בלי סיכונים, וככל שיטת שלטון גם לדמוקרטיה השוויונית יש מחירים ויש בה סיכונים וסכנות. עדיין, סיכונים וסכנות אלו עדיפים – אתית ופרגמטית – על אלה של שיטות שלטון אחרות, כולל הדמוקרטיה האליטיסטית.

אך גם אם אנו מסכימים שהמודל הליברלי של הדמוקרטיה אינו מאפשר לממש היבט כה מהותי שלה – השתתפות של ההמונים בזירה הפוליטית – עלינו לשאול: האומנם קיימת שיטת ממשל דמוקרטית שוויונית שאינה דמוקרטיה ליברלית?

חירות אחרת

אכן, יש חלופה דמוקרטית לדמוקרטיה הליברלית, ולמעשה היא אינה חדשה כלל במסורת הפוליטית המערבית. זוהי הדמוקרטיה הרפובליקנית.

תפיסת החירות בזרמים השונים של הרפובליקניזם הדמוקרטי שונה מזו שבמרכז המחשבה הליברלית. התפיסה הליברלית מדגישה את החירות השלילית, כלומר חירות שפירושה העדר התערבות של כוחות שלטוניים וחברתיים חיצוניים בחייו של אדם. מעצם טבען, חירויות אלו הן בראש ובראשונה חירויות של הפרט – למשל חופש התנועה וחופש הביטוי. על כן, לא רק שתפיסת החירות השלילית מקדמת תפיסה פוליטית אינדיבידואליסטית במובהק – היא אף אינה מחייבת השתתפות פעילה של האזרח במעשה השלטוני.

לעומת זאת, הרפובליקניזם הדמוקרטי מדגיש את היותה של החירות מצב של שלטון עצמי, שבו אנחנו – כפרטים וכקולקטיב – משתתפים במעשה החקיקתי.

הגישות הרפובליקניות השונות חולקות שני מרכיבים מרכזיים נוספים שחורגים גם הם מתפיסת החירות השלילית. ראשית, הרפובליקניזם מציב במרכז הפרויקט הפוליטי המדינתי את הטוב המשותף – אותם ערכים וטובין שהקהילה הפוליטית מבקשת לקדם באופן קולקטיבי. במושג "הטוב המשותף" אפשר למצוא זיקה למשמעותו המילולית של המונח הלטיני "רפובליקה": *res publica*, "עניין הציבור", כלומר העניין המשותף לכלל הציבור. שנית, הרפובליקניזם מייחס חשיבות להשתתפות פעילה של האזרח בחיים הציבוריים ולסגולות האזרחיות הנדרשות לקיום השתתפות כזאת – אחריות, נכונות לתרום לחברה, סולידריות ועוד. מיותר לציין שפרויקט קולקטיבי לקידום טוב משותף ולקידום השתתפות פעילה בחיים הציבוריים – קל וחומר פיתוח של מידות טובות באישיותנו – חורג מהתפיסה האינדיבידואליסטית של החירות השלילית הליברלית.

אלא שגם במסגרת הרפובליקנית יש גישות אליטיסטיות יותר ופחות. הזרם הרפובליקני המרכזי, המכונה קלאסי או ניאו-רומי, הוא דוגמה לזרם אליטיסטי. גישה זו אכן הולכת מעבר לתפיסת החירות הליברלית, אך בפועל, היות שהיא מניחה שרודנות הרוב היא הסכנה המרכזית של הדמוקרטיה, גם היא סובלת מפחד מההמונים. כמו במסורת הליברלית גם היא מקדמת פתרונות אליטיסטיים להתמודדות עם רודנות הרוב, כגון הוצאת סוגיות מסוימות מהזירה הפוליטית האלקטורלית, הקמת גופי מומחים האחראים על תחומי מדיניות מסוימים או קידום של חוקה שמגבילה את שלטון הרבים.

כנגד התפיסה הרפובליקנית האליטיסטית הזאת, קיים זרם רפובליקני אחר שמצליח לשמר טוב יותר את עקרון השלטון העצמי. ניתן לכנות זרם זה עממי או שוויונאי. מקורו בדמוקרטיה היוונית, והוא מגיע אלינו דרך המנהיגים העממיים ברפובליקה הרומית והוגים דוגמת מקיאווולי, רוסו ומנהיגי תנועת ה"לוולרס" (Levelers) האנגלית מהמאה ה-17. אלא שכיום איננו בימי אתונה וגם לא בימי המהפכות הדמוקרטיות הגדולות. מהי, אם כן, משמעותה של תפיסה דמוקרטית רפובליקנית עממית-שוויונאית כיום? אציג זאת כאן בקווים כלליים.

פוליטיקה עממית

נקודת המוצא של הזרם הרפובליקני העממי היא שבני האדם הם יצורים חברתיים-פוליטיים. בניגוד לעמדת המסורת הליברלית, זרם זה מחזיק בגישה שלפיה הפרטים לא רק יוצרים את הקהילה הפוליטית, אלא הם גם תוצרים שלה; אין אדם שהוא סובייקט רציונלי בלבד, שבוחר את כל בחירותיו

במנותק מהקשרי חייו החברתיים והפוליטיים. האדם – בשפתו, בהתנהגותו, בהעדפותיו, באמונותיו – הופך למי שהוא דרך היחסים שלו עם אחרים וחייו המשותפים עמם. המבנים החברתיים, היותנו עם אחרים, הם תנאי הכרחי ומכונן לקיומנו כפרטים. פגיעותנו המשותפת הופכת אותנו ליצורים חברתיים-פוליטיים. מכיוון שאנו זקוקים האחד לשנייה אנו חייבים לחיות ביחד, וחיים משותפים אלו מתקיימים במסגרת קהילה פוליטית.

אם קיומה של הקהילה הפוליטית הוא תוצאה של הצרכים הנובעים מפגיעותנו המשותפת, אזי ניהול הקהילה הפוליטית חייב להיות משותף לכולנו. לכן חירות רפובליקנית משמעותה שלטון עצמי. אנו חופשיים אך ורק אם כולנו – העם, הקולקטיב שמגלם את הקהילה הפוליטית – שולטים בעצמנו, אם לכולנו אפשרות ממשית ושווה להשתתף במישרין או בעקיפין בתהליך החקיקה ובהגדרה המתמדת של הטוב המשותף, כלומר להשתתף בשלטון.

בתפיסה הרפובליקנית העממית, שוויון פירושו בראש ובראשונה השוויון להשתתפות מהותית בקהילה הפוליטית. במובן זה, חירות ושוויון הם שני צדדים של אותו מטבע. אזרחים ואזרחיות אינם יכולים להיות כפופים לחוקים שלא היה להם חלק בחקיקתם והאזרחות צריכה להיות פתוחה בפני כל מי שמתגורר בפועל ובאופן קבוע בחייה של חברה מסוימת, ובכלל זה גם מהגרים. כדי ששוויון כזה יהיה אפשרי צריך לפתח הסדרים מוסדיים אנטי-אליטיסטיים, שיעודדו את נוכחות ההמונים בזירה הציבורית ואת יכולת השפעתם על חקיקה ועל מדיניות. בקהילות הפוליטיות הגדולות העכשוויות, הסדרים מוסדיים אלו צריכים לשלב מרכיבים של דמוקרטיה ישירה עם מרכיבים של דמוקרטיה ייצוגית ולייצר מנגנונים שמחלישים את כוחן של האליטות ומעצימים את קולם של אנשים מן השורה.

השתתפות פוליטית שווה מחייבת את הזכויות ה"ליברליות" הקלאסיות: חופש הדעת, חופש תנועה, חופש ביטוי, חופש התארגנות, הגנה ממעצרים שרירותיים ועוד. אבל זכויות אלו אינן נובעות מתפיסה ליברלית אטומיסטית של פרטים מנותקים זה מזה, אלא הן הכרחיות לחיים משותפים המאופיינים ביכולת להשתתפות פוליטית שווה. במילים אחרות, זכויות אלו אינן תכלית החברה אלא התנאים שמאפשרים שלטון עצמי.

מעצם טבעה, נוכחות המונים בזירה הציבורית תהיה לעתים כאוטית ותוביל בהכרח לקונפליקטים רבים. אך כפי שמקיאווולי טען, במקום להדחיק את הקונפליקטים הללו, הנובעים בהכרח מהחיים המשותפים, דווקא מתן אפשרות לביטוי פוליטי שלהם ולניהולם המשותף באמצעות בניית הסדרים מוסדיים מתאימים הוא הערובה הטובה ביותר ליציבות הקהילה הפוליטית. בהקשר זה כדאי שוב להזכיר שמקיאווולי גם לימד אותנו שעריצות האליטות מסוכנת יותר מעריצות הרוב; חוקרים רבים הראו שבעתות משבר, מנגנונים אנטי-רובניים, כגון מוסד הביקורת השיפוטית, אינם מסוגלים באמת להגן על מיעוטים.

שוויון רדיקלי בהשתתפות הפוליטית מחייב גם לשנות את המבנים החברתיים שמייצרים אי-שוויון כלכלי ושמעידים קבוצות חברתיות מסוימות לניצול בידי קבוצות אחרות. אי-שוויון כלכלי או חברתי מכל סוג שהוא – מגדרי, אתני או אחר – יתורגם בהכרח לפערים משמעותיים ביכולת ההשפעה הפוליטית וההשתתפות בניהול הקהילה הפוליטית.

בכל הנוגע להיבטים הכלכליים של אי-השוויון בין האזרחים, אין מדובר רק בשינוי חלוקת המשאבים בחברה בעזרת אמצעים כגון מיסוי פרוגרסיבי, אלא בשינויים מבניים ומוסדיים שיגבילו פערים משמעותיים בניכוס העושר בקרב חברי וחברות הקהילה הפוליטית. אם כן, דרך הגישה הרפובליקנית הזו אנו מגיעים למה שעשוי להיתפס כמדיניות סוציאליסטית. המחויבות להשתתפות פוליטית המונית הופכת גם למחויבות לשוויון כלכלי.

אפשר לתת דוגמאות אחדות לצעדים קונקרטיים שיכולים להפוך את ההשתתפות הפוליטית לשוויונית יותר כבר כיום: בלימת האפשרות של בעלי הון להשפיע על המערכת הפוליטית דרך תמיכה במועמדים ובמפלגות, למשל באמצעות מימון ציבורי מלא של מערכות הבחירות; שיתוף הציבור בקביעת סדרי עדיפויות בתקציב, כפי שקורה בעיר הברזילאית פורטו אלגרה; ומנגנונים שיאפשרו לאזרחים ליזום חקיקה.

קהילה חוצת גבולות

נוסף על השוויון הפוליטי הרדיקלי, על כל המשתמע ממנו, הקהילה הפוליטית הרפובליקנית מחייבת גם סולידריות בין חבריה וחברותיה. סולידריות היא התשובה הרפובליקנית לפגיעות שמשותפת לכל האזרחים כפרטים, אותה פגיעות שמשמשת בסיס לכינונה של הקהילה הפוליטית. רעיון הסולידריות, שמקורו בחוק הרומי, משמעותו "מחויבות לכלל, מחויבות לחוב משותף". רעיון זה כולל את המחויבות של הפרט לכלל ואת המחויבות של הכלל לפרט. סולידריות זו היא הערובה לאפשרות השלטון העצמי.

רעיון הסולידריות חוצה את הגבולות של קבוצות שייכות צרות ומידיות כמו המשפחה, השבט ואף הקבוצה האתנו-לאומית. סולידריות רפובליקנית נובעת מהמחויבות המשותפת לקהילה הפוליטית, מהדאגה המשותפת ומהמעורבות המשותפת בענייני הקהילה הפוליטית. אם כן, הזהות המשותפת המאפשרת יחסי סולידריות אינה פועל יוצא של זהות קדם-פוליטית – למשל שייכות לקבוצה דתית או אתנית מסוימת – אלא נוצרת מעצם השותפות בקהילה הפוליטית עצמה, כלומר היא נובעת מהשותפות השווה בהליכי החקיקה ומשאר פרקטיקות האזרחות המשותפות. לכן תפיסת הסולידריות הרפובליקנית היא רחבה ומכילה והחברות בה פתוחה.

מסיבה זו, חשוב לומר שהרפובליקניזם העממי שמתואר כאן אינו הרפובליקניזם הישראלי, שהוא מרכיב מרכזי בתרבות הפוליטית הישראלית ההיסטורית, כפי שתיאר אותו החוקר יואב פלד. במחקרו הנודע בנושא זה, פלד הציג את הקהילה הפוליטית הישראלית כמורכבת ממעגלים של היררכיה אתנית מובהקת. המעגל הפנימי ביותר, כלומר זה הניצב בראש ההיררכיה, כולל יהודים בלבד, בעיקר יהודים אשכנזים, שזכויות היתר שלהם הוצדקו בטענה לתרומתם לבניין הקהילה הפוליטית והטוב המשותף שלה. על אף חשיבות מרכיב השותפות הפוליטית השוויונית בתוך אותו המעגל הפנימי, זו אינה זהות רפובליקנית גרידא אלא זהות אתנו-רפובליקנית, מכיוון שהיא מתעדפת קבוצה אתנית מסוימת על פני אחרות ומדירה את האזרחים הפלסטינים משותפות מלאה בקהילה הפוליטית.

טוב משותף כתוצר של קונפליקט

המרכיב האחרון של הרפובליקניזם העממי שעלינו למנות הוא האופן הייחודי שבו הוא מנסח את תפיסת הטוב המשותף שלו.

ההגות הליברלית, בהשפעת ההוגה הליברלי ג'ון רולס, מתנגדת באופן גורף לכינון של טוב משותף. לפי הגישה הליברלית, בחברה הטרוגנית ורבגונית טוב משותף יכול להיות מושתת רק על כפייה. כדי להימנע מכפייה שכזו, חברה ראויה צריכה לאפשר לכל פרט לבנות את תפיסת הטוב הפרטיקולרית שלו או שלה, ולא להתערב במימוש הטוב הזה כל עוד אין הוא פוגע במימוש הטוב של פרטים אחרים. איש באמונתו יחיה.

אך כפי שטען הפילוסוף הקנדי צ'רלס טיילור, עצם החיים המשותפים בכל חברה מחייבים מסגרת של טוב משותף. הסיבה לכך היא שמבנים חברתיים משותפים מייצרים – אם רוצים בכך אם לאו – תפיסה של טוב משותף שאינו רק צירוף פשוט של האינטרסים של הפרטים שמרכיבים את הקהילה הפוליטית. כך למשל מערכת החינוך הציבורית מקדמת, באופן בלתי נמנע, ערכים מסוימים ולא אחרים, והאופן שבו שירותי הבריאות מאורגנים מבוסס תמיד על תפיסה מסוימת של הוגנות ולא על תפיסה אחרת. תפיסת הטוב המשותף שמייצרים המוסדות שבהם מתנהלים חיינו המשותפים אינה רק הסכמה "רזה" על פרוצדורות משותפות, אלא היא תמיד מהותית יותר. אם כך, עלינו למצוא דרכים הוגנות וראויות לניסוחו של הטוב המשותף הזה.

מבחינה זו, אין זה מקרה שאינטלקטואלים מהימין הדתי מאמצים בשנים האחרונות את מושג הרפובליקניזם כחלק מניסיונם להעניק תוקף אינטלקטואלי חדש לפרויקט הדתי-לאומני הישן והמוכר. מושג הטוב המשותף מאפשר להם לערער על הפרדיגמה הליברלית ולהדגיש שלקהילה הפוליטית יש פרויקט קולקטיבי משותף שחורג משמירה על זכויות הפרט. אלא שכפי שאנשי ימין אלו אינם מאמצים גישה רפובליקנית שוויונית אלא דוגלים באתנו-רפובליקניזם המגביל את השייכות הפוליטית ליהודים בלבד, כך גם הטוב המשותף שלהם צר במיוחד: הם מגדירים את הטוב ה"משותף" הזה כערכים וטובין שמשותפים בעיקר לפרויקט ההגמוני הדתי-לאומני שברצונם לבסס בישראל.

במובן מסוים אין שום דבר יוצא דופן באימוץ האידיאולוגי הזה של מושג הטוב המשותף על ידי אליטה מסוימת. בפועל, הטוב המשותף בחברות דמוקרטיות עכשוויות הוא תמיד בעיקרו תוצר אידיאולוגי של האינטרסים ושל תפיסת העולם של הקבוצות ההגמוניות; זהו טוב פרטיקולרי מאוד שמוצג כאילו הוא הטוב האוניברסלי שמשותף לקהילה הפוליטית כולה. עם זאת, המציאות סבוכה יותר: חשוב לסייג ולומר שהטוב ה"משותף" הזה לרוב אינו משקף רק את האינטרסים של הקבוצות ההגמוניות, שכן הוא תוצר של משאים ומתנים בין קבוצות אלו לקבוצות מוכפפות וחלשות יותר בחברה.

מהי, אם כך, תפיסה של טוב משותף המתאימה לגישה רפובליקנית עממית? בראש ובראשונה, יש לקדם דמוקרטיזציה של תהליך יצירתו של הטוב המשותף כך שהוא אכן יהיה "משותף" ולא יוגדר בעיקרו על ידי האליטות והקבוצות ההגמוניות. יש להעמיק את השוויון ביכולת ההשתתפות הפוליטית, להרחיב את האופנים שבהם ההמונים יכולים לקדם את תפיסותיהם המגוונות של הטוב המשותף ולייצר דרכים שיאפשרו לכולנו להשתתף בעיצובו. קהילה פוליטית רפובליקנית עממית תכלול הסדרים מוסדיים שיאפשרו נוכחות של ההמונים בתהליך החקיקה ויישום המדיניות, כך שהטוב המשותף יהיה פתוח להשפעת כולם.

טוב משותף זה לא יהיה תוצאה "נקייה" וסופית של דיון ציבורי רציונלי, אלא רק תוצאה חלקית, זמנית, מאותגרת תמיד, קונפליקטואלית ולעתים סוערת – תוצר מתגלגל של תהליך שמטרתו מקסום של השוויון בהשתתפות הפוליטית אגב הסרת החסמים בפני נוכחותם והשתתפותם של ההמונים בספֶרה הפוליטית.

ההיסטוריה של הדמוקרטיה המודרנית היא היסטוריה של מאבק מתמיד בין הרצון להרחיב את גבולותיה – כמו המאבק על הצבעה אוניברסלית והמאבק הפמיניסטי – ובין הרצון לשמר את כוחן של אליטות מעמדיות, אתניות ומגדריות. האופי המדיר שאינהרנטי למודל הניאו-ליברלי העמיק בשנים האחרונות את המתח ההיסטורי שבין המסורת הליברלית למסורת הדמוקרטית וחידד את המגבלות של הדמוקרטיה הליברלית לממש את ההבטחה האנטי-אליטיסטית שברעיון הדמוקרטי. במובן זה, התפיסה הרפובליקנית העממית-שוויונאית לא רק שאינה מבקשת לחרוג מהמסורת הדמוקרטית; היא מבקשת להחזיר את ההבטחה הדמוקרטית לזירה הפוליטית ולממש אותה באמצעות חיוב נוכחות ההמונים ושיתופם בשלטון. זהו הצעד המתבקש הבא במאבק על הדמוקרטיה.

דני פילק הוא פרופסור מן המניין במחלקה לפוליטיקה וממשל באוניברסיטת בן-גוריון בנגב. מחקריו עוסקים בין היתר בפופוליזם בישראל ובעולם.
